

Миленко Јованов
Већински
и пропорционални
изборни систем

Карактеристике,
предности и недостаци

**ВЕЋИНСКИ И ПРОПОРЦИОНАЛНИ ИЗБОРНИ СИСТЕМ
КАРАКТЕРИСТИКЕ, ПРЕДНОСТИ И НЕДОСТАЦИ**

МИЛЕНКО ЈОВАНОВ

ИЗДАЈЕ:

Фондација „За српски народ и државу“

ДИЗАЈН КОРИЦА И ПРИПРЕМА ЗА ШТАМПУ:

Горан Ратковић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Катарина Пиштелић

ШТАМПА:

Бирограф, Београд

ТИРАЖ:

500 примерака

© Фондација „За српски народ и државу“, 2020.

ISBN 978-86-81728-04-8

Илустрација на насловној страни: freepik.com

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.8(497.11)
342.82/.84(497.11)
323(497.115)*2012/..."

ЈОВАНОВ, Миленко, 1980-

Већински и пропорционални изборни систем : карактеристике, предности и недостаци / Миленко Јованов. - Београд
: Фондација „За српски народ и државу“, 2020 (Београд : Бирограф). - 29 стр. ; 20 cm

Тираж 500. - Библиографија: стр [30].

ISBN 978-86-81728-04-8

а) Изборни систем – Србија б) Избори – Србија в) Србија – Политичке прилике

COBISS.SR-ID 283430924

Сажетак

5

Увод

6

**Карактеристике основних модела
већинског и пропорционалног изборног система**

9

Поређење према функционалним захтевима

13

**Предности и недостаци
пропорционалног и већинског изборног система**

17

Закључак

26

Извори

31

Сажетак

Иако полемике и сукоби у вези са избором најбољег изборног система трају више од једног века, оне нису престале да буду актуелне. И данас се са једнаким жаром покушава пронаћи одговор на питање који је изборни систем бољи. Често се у таквим расправама теоретичари руководе личним погледом и ставом па онда, на основу њега, траже одговарајућу аргументацију, док се политички чиниоци, као и обично, руководе веома практичним разлозима. Одабир одговарајућег изборног система могао би да доведе до јачања позиције заинтересоване странке, а истовремено и до потпуног нестанка, или бар слабљења утицаја у бирачком телу, њених противника. Тако су једни исти актери долазили у ситуацију да се током политичког деловања залажу за потпуно другачија решења изборног закона, а све у зависности од тренутне политичке снаге. Међутим, показало се да се овакав начин размишљања често враћао као бумеранг својим творцима. У овом раду аутор указује на основне карактеристике већинског и пропорционалног изборног система, пореди њихове предности и недостатке и указује на утицај изборног система на креирање партијског и политичког система.

Кључне речи: изборни систем, већински изборни систем, пропорционални изборни систем, мешовити изборни системи, функционални захтеви изборних система, избори

Увод

Појам избора може се везати за најранији период развоја људске заједнице. Иако се не може говорити о изборима у данашњем смислу, изабрати поглавицу – вођу, који је у стању да са успехом води племе, било је од животне важности за његове саплеменике. Погрешан избор могао је имати фаталан исход за целу заједницу.

Појавом првих држава избори вођа су реткост. У највећем броју случајева вођу на престолу замењује његов потомак, најчешће прворођени син, али се јављају и друга државна тела за које је требало изабрати представнике. До смена династија на државном трону долазило је на различите начине, али ретко се, или никада, избор нове династије није наметао као један од њих. Углавном се радило о различитим видовима насилних преврата. Иако је са формалне стране држава настала, нису се изгубила сва племенска обележја. Разне племенске скупштине, које су имале за циљ бирање племенских поглавара и одређивање политике племена, задржале су се дуго после настанка првих држава. У данашњем смислу, о изборима можемо говорити тек од античке Грчке. Многи полиси бавили су се проналажењем најбољег система за представљање у градским скупштинама. Непосредно гласање на градским трговима, оних који су

имали право да гласају, водило је избору представника у скупштину и сенат. По правилу, у скупштине и сенат бирани су људи који су важили за најугледније. У средњем веку скупштине сталежа чинили су најбогатији и најутицајнији представници које је тај сталеж бирао. После грађанских револуција и борби против феудалног уређења долази до промене у схватању суверенитета и он први пут прелази на народ. Како је народ а не владар носилац суверенитета, то значи да само представници које је изабрао народ имају легитимитет за вођење државе. Самим тим и избори као поступак за бирање представника народа постају значајни. Данас, избори представљају један од камена темељаца сваке демократске државе. Свака држава која данас жели да се назове демократском, мора да обезбеди слободне и демократске изборе као механизам којим се изражава воља народа. У свим наведеним раздобљима избори су вршени по већинском систему. Овај начин бирања у историјским раздобљима у којима се о изборима као процесу не може говорити, био је апсолутно доминантан све до последњих неколико деценија 19. века. Он је настао као природан и крајње логичан одговор на питање ко је тај који треба да буде вођа или представник у неком телу – онај ко добије највише гласова оних који су гласали. Међутим, крајем 19. века јављају се захтеви мање утицајних политичких субјеката да се и њихов глас чује, да и они буду заступљени у телима за које се избори одржавају. Како је тада важећи већински систем био неподесан да то и оствари, као његова алтернатива појавио се пропорционални изборни систем. Његов основни задатак био је да на што веродостојнији начин представи вољу грађана.

Од појаве пропорционалног изборног система и његове примене у пракси води се расправа о томе који изборни систем на бољи начин приказује вољу грађана, који на потпунији начин испуњава функције које изборни систем

има, које су предности и недостаци једног система у односу на други. Могућност владајућих или најутицајнијих партија да успостављањем одређеног изборног система умање конкуренцију, другачије прикажу вољу бирача или да због неких других интереса мењају изборно законодавство учинила је да ово питање постане веома значајно како из угла науке, тако и из угла оних који су учесници изборне утакмице. Веома је чест случај да се један изборни систем глорификује у односу на други и да се његове предности увеличавају, а недостаци занемарују. На тај начин често се жели доказати да је одређени систем бољи. Такав начин оцене изборних система може се наћи како у теорији, тако и у пракси, исказан од стране политичких чинилаца. Ово излагање ће бити покушај да се на неутралан начин, и без унапред одређеног става о томе који је изборни систем бољи, прикажу одређене карактеристике оба система и укаже на одређене предности и недостатке сваког од њих. У даљем тексту најпре ће бити изложена основна обележја једног и другог изборног система, а затим ће се изборни системи упоредити према функционалним захтевима који се пред њих стављају и, на крају, биће приказане најчешће истицане позитивне и негативне карактеристике оба система.

Карактеристике основних модела већинског и пропорционалног изборног система

Један од критеријума на основу ког се може направити разлика међу изборним системима јесте и начин на који се врши расподела посланичких мандата. Док је у већинском систему основни принцип – принцип већине, у другом, пропорционалном, примењује се правило пропорционалне заступљености. И један и други систем имају неколико подврста, али ће се у даљем тексту обратити пажња на њихове основне моделе.

Већински изборни систем

Као што је већ речено, већински изборни систем је био, практично, једини изборни систем све до краја 19. века. То је „тип изборног система у коме се посланички мандат осваја применом критеријума највећег броја освојених гласова“.^[1] Из ове дефиниције јасно се види једноставност овог типа већинског изборног система и зато не чуди што се он историјски најраније појавио. По том првонасталом моделу, моделу релативне већине,

[1] Маријана Пајванчић, *Речник основних појмова и термина о изборима*, Центар за слободне изборе и демократију, Београд, 2001, стр. 65–66.

за избор је било потребно освојити већи број гласова у односу на друге кандидате. Међутим, временом се увидело да већина која гласа за одређеног кандидата често представља мањину гласалих. Зато се дошло до модификације већинског система, па су се захтеви за избор заострили и да би кандидат био изабран било му је потребно да освоји већину у односу на број гласалих, или чак на број уписаних бирача (апсолутна већина). Овај систем се назива и двокружним, јер се често догађа да у првом кругу избора ниједан кандидат не добије потребну већину гласова, па је неопходно одржати и други круг гласања.

У други круг најчешће улазе два кандидата са највећим бројем гласова иако су постојала и другачија решења – у Француској у други круг улазе сви кандидати који освоје више од 12,5% гласова у односу на број уписаних бирача, док су у Војводини, на покрајинским изборима одржаним 1996. и 2000. године, у други круг ишла три првопласирана кандидата.

Избор једног кандидата у изборној јединици је правило у већинском изборном систему. Међутим, било је случајева када се на већинским изборима у једној изборној јединици бирало више представника. Такав систем је постојао у Пољској 1991. за избор чланова Сената, а исти је систем важио и у Великој Британији до средине прошлог века. Ипак, може се с приличном мером уопштавања рећи се у већинском изборном систему врши „избор једног кандидата апсолутном или релативном већином“.^[2]

[2] Милан Н. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 87.

Пропорционални изборни систем

Пропорционални изборни систем представљао је одговор на тежњу мањих политичких чинилаца да буду заступљени у представничким телима. Он је у праксу уведен у другој половини 19. века, а данас је заступљен у великом броју земаља. Његов настанак се везује за „Томаса Хареа односно појаву његове схеме пропорционалне репрезентације од 1857“.^[3] Циљ овог изборног система јесте да обезбеди „правилно политичко представништво, односно подударност изборне и парламентарне снаге политичких партија“.^[4] Самим тим овај изборни систем је сложенији у односу на већински. По добијању изборних резултата треба извршити поделу мандата у складу са освојеним процентима, а како се у тој подели увек јави и неки остатак, морала се потражити помоћ математике како би циљ већинског система био испуњен.

Метода којом се врши прерачунавање гласова у мандате представља „математички образац за израчунавање изборног броја као основ расподеле мандата“.^[5] Дуги низ година политичари и математичари трагају за формулом којом ће се доћи до што веће подударности између процента освојених гласова и процента освојених мандата у представничком телу. Данас су највише у употреби Д'Онтова метода, Хареова квота, Друпова квота, Сен-Лежијева метода, којима се самостално или

[3] Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 109.

[4] Владимир Гоати, *Политичке партије и избори у демократском поретку*, Центар за слободне изборе и демократију, Београд, 2001, стр. 57.

[5] Маријана Пајванчић, *Речник основних појмова и термина о изборима*, Центар за слободне изборе и демократију, Београд, 2001, стр. 58.

у различитим комбинацијама с другим чиниоцима (нпр. изборни праг) врши претварање гласова у мандате.

Веома често заступљен фактор у пропорционалном изборном систему јесте изборни праг (цензус). Он се може дефинисати као „минимално потребан, процентуално изражен, број гласова за освајање посланичког места“.^[6] Изборни праг може одредити законодавац. То је „вештачки конструисана препрека која се одређује најчешће у релативном износу, на нивоу једне или више изборних јединица, или за целу државу, и важи за расподелу свих мандата или само мандата који преостану после расподеле по некој од стандардних изборних формула“.^[7] Може се одредити и тзв. природни праг за освајање мандата. То значи да свака листа, која добије број гласова који одговара количнику броја гласалих и броја мандата који се деле, добија свог представника. У пропорционалном изборном систему у изборној јединици се бира више кандидата, дакле оне су вишемандатне.

[6] Исто, стр. 33.

[7] Милан Н. Јовановић, „Изборни праг“, *Нова српска политичка мисао*, 16. 11. 2005, <http://www.nspm.org.yu/Komentari.htm>

Поређење према функционалним захтевима

Пред изборне системе теорија ставља „пет функционалних захтева – представљање, концентрација и ефективност, партиципација, једноставност, легитимност“.^[8] Све ове функције су веома битне, и не може се за неку од њих рећи да је апсолутно приоритетна у односу на другу. Међутим, због међусобне контрадикторности између самих функција, ниједан изборни систем не може у потпуности да испуни све ове захтеве. Од креатора изборног закона у некој земљи зависи да ли ће и које од функција систем испуњавати у већој, а које у мањој мери.

ЈЕДНОСТАВНОСТ. – Једноставним се сматра онај систем код кога бирач веома лако може да разуме „шта се догађа са његовим гласом, како се он претвара у посланичка места, какве последице његов глас може произвести на формирање парламентарне већине и формирање владе“.^[9] У овом контексту и према овом критеријуму, предност има већински систем. У њему се врло јасно види повезаност

[8] Милан Н. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 131.

[9] Исто.

између гласања и последица које оно производи. Глас дат одређеном кандидату помаже му да освоји већи број гласова у односу на друге, он постаје посланик, или представник у неком телу. Дакле, директна веза између гласања и последица које гласање производи веома је јака и видљива за просечног бирача. Пропорционални систем се не може похвалити једноставношћу. Код њега бирач теже може да схвати релацију између гласања и поделе мандата. Прво, наведени математички системи, који представљају формулу за поделу мандата, често су компликовани и за људе упућене у проблематику избора, тако да се од просечног бирача не може ни очекивати да у потпуности разуме модалитете поделе мандата странкама. Друго, утицај странке на избор посланика такође утиче на то да бирач не види јасну везу између његовог гласа и посланика који га представља.

ПАРТИЦИПАЦИЈА. – Под овом функцијом коју изборни систем треба да испуни подразумева се „могућност да бирач изрази своју вољу, а параметар овако схваћене партиципације огледа се у томе колико одређени тип изборног система омогућава бирање личности“.^[10] Из наведене дефиниције јасно се види да већински систем у потпуности испуњава ову функцију. Што се пропорционалног изборног система тиче, само неки његови типови, код којих постоји могућност да се, осим за листу, гласа и за одређеног кандидата са листе, могу да задовоље ову функцију. Основни тип пропорционалног система у коме се гласа само за листу, а избор представника странке у оквиру броја освојених мандата препушта самим странкама, односно партијским олигархијама, ову функцију не испуњава.

[10] Исто.

ПРЕДСТАВЉАЊЕ. – Ову функцију чине два нивоа. Први представља „заступљеност свих релевантних друштвених група“,^[11] а други „што верније представљање различитих друштвених интереса у парламенту“.^[12] Односно, представљање као функција изборног система захтева да постоји што већи „степен пропорционалности између освојених гласова и мандата“.^[13] Из свега наведеног јасно се види да у испуњавању ове функције апсолутну предност има пропорционални изборни систем. Код већинског система веома је честа појава диспропорције између освојених гласова и мандата, док о представљању одређених друштвених група и друштвених интереса у парламенту може да се говори једино ако су те друштвене групе и друштвени интереси концентрисани у некој од изборних јединица, и то у већини потребној за освајање мандата.

КОНЦЕНТРАЦИЈА И ЕФЕКТИВНОСТ. – Оне „изражавају агрегацију одговарајућих политичких мишљења и друштвених интереса, с циљем да се омогући ефикасно политичко одлучивање“.^[14] У том контексту концентрација представља резултат деловања двају чинилаца. Први представља број странака у парламенту, а други могућности за формирање стабилне скупштинске (владине) већине. Ефективност једног изборног система мерила би се по томе колико систем обезбеђује политичку стабилност – стабилну владу, односно политичку нестабилност – краткотрајну владу, владу са крњим капацитетом (мањинска)... Из наведеног јасно произлази закључак да ову функцију боље испуњава већински изборни систем. Он, пре или касније,

[11] Исто.

[12] Исто.

[13] Исто.

[14] Исто.

доводи до поједностављивања политичке сцене и своди је на мањи број политички релевантних чинилаца. Такође, и формирање скупштинске већине веома је лако и директно последично повезати са изборним системом, а из такве чврсте и сигурне скупштинске подршке формирају се дуготрајније владе с пуним капацитетом.

ЛЕГИТИМНОСТ. – У овом смислу, легитимност би се тицала свих наведених функција и ефеката, које оне производе на изборни систем, односно из угла бирача, странака, јавности – прихватање изборних резултата. Тиме се „потврђује поштовање демократских правила и матрица понашања, политичке конкуренције и смењивости власти“.^[15] Најјаснији показатељ легитимности изборног система јесте излазност на изборе. Дакле, што је одзив грађана, тј. бирача на изборе већи, то се може рећи да изборни систем више испуњава услов легитимности.

[15] Исто, стр. 132.

Предности и недостаци пропорционалног и већинског изборног система

Постоје одређене замерке и предности које многи аутори традиционално истичу на рачун већинског, односно пропорционалног изборног система. Овде ће бити указано на део аргументације која се истиче у прилог једном или другом изборном систему, као и на противаргументацију.

Присталице већинског изборног система најчешће као предности тог система истичу следеће аргументе. Прво, већински систем омогућава да „представници већине дођу на власт и управљају, што је сасвим у сагласности са начелима демократије, једнакости и правде“.^[16] Односно, као што каже Слободан Јовановић: „У утакмици потребно је, на крају крајева знати само једно... која је странка победила... парламентарни избори не праве се око тога да би се приредила изложба свих политичких мишљења која у земљи постоје и која се узајамно искључују; парламентарни избори се праве ради тога да би се једним процесом одабирања издвојила из народа она политичка група која је најорганизованија, најактивнија

[16] Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 110.

и најпопуларнија, и стога најспособнија да прими на себе терет државне управе.^[17]

Друго, већински изборни систем води ка двопартијском систему, док то није случај са пропорционалним изборним системом. У првој половини XX века, Диверже је указао на три социолошке правилности или закона. „Прво, метод релативне већине, или већински метод са једнокружним гласањем фаворизује двопартијски систем; друго, пропорционални систем фаворизује вишепартијски систем; треће, примена већинског принципа са двокружним гласањем фаворизује или тендира према вишепартијском устројству ублаженом са удруживањем партија.“^[18] У основи оваквог става, којим се исказује одлучујући утицај изборног система на партијски систем у једној држави, стоји идеја да је двопартијски систем природнији и да он више доприноси, посебно у одређеним друштвима, природнијем и стабилнијем изборном систему.^[19]

Треће, већински систем омогућава једноставно и ефикасно формирање парламентарне већине и владе са хомогеном подршком, што води томе да такве владе, према Лардерјеу – остају на власти читав мандат (стабилност); могу да спроведу свој програм без опозиционе опструкције (ефикасност); уколико не испуне очекивања бирача, лако губе власт (смена). Четврто, персонализује се избор, јер у малој изборној јединици омогућава комуникацију између бирача и њиховог представника. Пето, подстиче

[17] С. Јовановић, у: Милан Н. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 112.

[18] М. Duverger, у: Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 110.

[19] Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 110.

политичке партије на умереност. Да би странка, односно њен кандидат победио, он мора да има ставове које ће подржавати већина бирача у његовој изборној јединици. То је могуће само уколико политиком странке, односно кандидата обухвати шири спектар интереса у изборној јединици. Самим тим, већински изборни систем би обесхрабривао екстремистичке политичке организације да улазе у политичке утакмице и умногоме отежавао њихову појаву у парламенту.

Међутим, противници већинског изборног система оспоравају ове аргументе, које изnose присталице већинског изборног система. Прво, већински изборни систем често не доводи до тога да владу формира онај ко има већинску подршку грађана, него управо супротно, да они које је подржала мањина преузму власт и управљање над државом, а тешко би могло да се каже да је то „у сагласности са начелима демократије, једнакости и правде“. Већину у већинском изборном систему врло често чини „већина већине, а то је мањина целине“.^[20] Можда би се, у вези с овим аргументом, могла изнети и тврдња да се на овај начин даје превелик значај утицају, вољи или мишљењу већине. То што је неко у већини, не мора да значи и да је у праву. Ова ситуација је последица тога што већински систем претпоставља већи број изборних јединица различите величине, у којима странке, односно њихови кандидати, добијају мандате освајањем различитог броја гласова.

Овакви случајеви су се догађали у пракси, па је тако на пример Лабуристичка партија Велике Британије 1945. године са 48% гласова добила 62% посланичких места. Чак, и ако се примени модел двокружног већинског

[20] J. S. Mill, у: Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 116.

система, могућ је сличан сценарио. Тако су у Француској, на парламентарним изборима одржаним 1981. године, социјалисти освојили већину места у парламенту (54,9%) са подршком од 37,5% гласова.^[21]

Друго, већински изборни систем не мора нужно да води ка двопартијском систему. Узмимо пример Србије, где су се на локалном нивоу избори све до 2004. године одржавали по овом моделу (примењиван је био и једнокружни и двокружни већински систем). Не може се рећи да су локалне скупштине у Србији биле сачињене од двеју странака. Напротив, у локалне парламенте улазио је већи број политичких партија и група грађана. Такође, уколико би већински систем нужно водио ка двопартизму, како би се могао објаснити настанак и политичка одрживост Либерално демократске партије Велике Британије у држави у којој већински (једнокружни) изборни систем траје вековима. И у Француској, у којој се примењује систем апсолутне већине, на политичкој сцени егзистира већи број политичких странака.

Треће, пракса показује да је од 1960 до 1988. у земљама у којима се примењује пропорционални изборни систем било 8,8 избора за парламент, док их је у земљама са већинским изборним системом било 10,^[22] што доводи у питање тврдњу да из већинског изборног система проистичу стабилне и ефикасне владе са пуним мандатом. Напротив, у земљама са „јаким политичким консензусом пропорционални метод функционише добро и без

[21] Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 110.

[22] А. Lijphart, у: Милан Н. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 112.

лоших последица на стабилност владе и система. Добри примери за то су Швајцарска, Белгија, Холандија или скандинавске земље“.^[23] Четврто, не значи да је могућност добре комуникације између бирача и кандидата, односно посланика, ексклузивна карактеристика већинског изборног система. И у пропорционалном систему ће свака странка која жели да задобије и одржи поверење бирача тежити да читаву територију земље премрежи цењеним и квалитетним кандидатима, узимајући у обзир регионалне специфичности и равномерну регионалну заступљеност кандидата.

Даље, чврста повезаност посланика с бирачима која постоји у већинском систему, могла би да се изроди у недостатак и створи одређене тешкоће у његовом раду. Може се десити да због жеље за реизбором у једном тренутку посланик не може да води потребну, већ од већине бирача пожељну политику, и да сваки свој наступ или потез мери евентуалним последицама које би оставио на његов рејтинг. Уколико пак интересе своје изборне јединице ставља испред општих интереса, то може „водити доминацији егзекутиве и већој зависности посланика од органа извршне власти“.^[24] Пето, већински систем може да искључи екстремне политичке опције из поделе мандата, али само уколико не постоји концентрација екстремног политичког мишљења у оквиру једне изборне јединице, односно уколико подршка екстремним политичким погледима постоји у мањој мери на широј територији. Уколико је ситуација обрнута и представници таквих политичких странака могу се

[23] Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд 1993. стр. 120.

[24] Д. Поповић, у: Милан Н. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 112.

наћи у парламенту. Међутим, поставља се питање шта ће бити са етнички или верски хетерогеним друштвима. Како ће се представници мањинских група из таквих држава наћи у ситуацији да штите своје интересе уколико их изборни систем у томе онемогућује. Представљање различитих група и њихово учешће у политичком животу може снажно да утиче на стабилност државе. У противном, фрустрираност због немогућности да се на институционалан начин заштите сопствени интереси може да се изроди у разне облике ванинституционалне борбе. Као предности пропорционалног изборног система његове присталице најчешће наводе следеће карактеристике. Прво, и најважније, „верно одражавање расположења бирачког тела и пружање једнаке шансе свим странкама да имају посланике у парламенту“.^[25] Односно, пропорционални изборни систем спречава недостатке већинског изборног система, везаних за диспропорцију између добијених гласова и освојених мандата и у великој мери успева да испуни захтев да „већина увек треба да има већину представника, али мањина увек треба да има мањину представника“.^[26]

Друго, присталице овог изборног система истичу да он подстиче консензус међу политичким странкама и представницима верских или етничких група, што води успостављању стабилнијег друштва и легитимнијег политичког представништва и парламентарне већине, која уједно представља и већину бирачког

[25] Милан Н. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 113.

[26] J. S. Mill, у: Милан Н. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 113.

тела.^[27] „У етнички сложеним заједницама, нарочито у историјским ситуацијама повећаних националних тензија и сукоба, могућности пропорционалног метода, и с њим непосредно везане политичке партиципације, могу бити од пресудног значаја, не само за стабилност, већ и за интегритет заједнице.“^[28] Због укључивања у политички и парламентарни живот таквих група каже се да „пропорционални систем доприноси да те групе буду активне, да се придржавају норми демократске праксе и делују као унутарсистемски, а не као антисистемски фактор“.^[29]

Треће, подстиче организовање политичких странака на основу различитих политичких виђења и ставова и њихову представљеност у парламенту, што политички живот чини динамичнијим и богатијим.^[30]

Четврто, пропорционални систем чини политичку сцену, али и саму државу стабилнијом јер спречава да политичке промене буду драматичне и неумерене, тј. да мала колебања у бирачком телу изазову знатне промене у парламенту и извршној власти.^[31] Присталице већинског изборног система не прихватају ове аргументе и износе контрааргументе на тврдње пропорционалиста.

[27] Милан Н. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 113.

[28] Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 121.

[29] В. G. Powell, у: Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 120.

[30] Милан Н. Јовановић, *Изборни системи посткомунистичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004, стр. 113.

[31] Исто.

Не мора пропорционални систем да доведе до верног представљања мишљења бирача. Велики број земаља које примењују овај тип изборног система укључују и изборни праг или цензус, који из поделе мандата искључује политичке организације које га не пређу. Математичке формуле помоћу којих се гласови претварају у мандате такође у одређеној мери умањују индекс подударности између освојених гласова и добијених мандата. Цензус је, практично, у контрадикцији са темељном идејом пропорционалног система, јер уколико постоји жеља да се верно одслика глас народа, зашто се из поделе мандата искључују одређене категорије политичких чинилаца. Дакле, овде се законодавцу оставља на вољу да одреди колика је подршка потребна одређеној политичкој скупини да би била представљена у представничком телу. Друго, тежња ка представљању свих политичких, верских или етничких мањинских група може да доведе до истицања у први план одређених различитости у друштву, затварања тих група у сопствене оквире, што би могло изазвати озбиљне поделе у друштву по наведеним основама. То даље може да води стварању екстремних ставова у оквиру тих група како би се у потпуности мобилисало бирачко тело на које рачунају, а и стварању нових подгрупа у оквиру њих, које у борби за ограничено бирачко тело излазе с екстремнијим ставовима од дотадашњих не би ли се тако профилисале. То може да подстакне формирање екстремних ставова грађана према таквим групама, чиме се стварају врло напети и затегнути односи у оквиру једне државе. Политички живот у пропорционалном систему може заиста да буде динамичан и интересантан због већег броја учесника у њему. Међутим, то може да доведе до друге крајности у политичком животу. Ниско постављен изборни праг или његово потпуно одсуство деловао би стимулативно на разне групације „егзотичних“ назива и ставова (сетимо се само Странке јоги летача, Партије

природног закона, Rock and roll партије). Такође, разни политички трговци и манипуланти видели би у овој шанси да уласком у парламент наплате свој глас приликом формирања скупштинске већине. У оквиру странака сваки и најмањи сукоб доводио би до цепања странке, јер би се и са минимумом инфраструктуре могао остварити улазак у парламент, а самим тим и добијање одређених привилегија.

Закључак

Тешко је или готово немогуће дати одговор на питање који је изборни систем бољи. Различита друштва имају различите одлике и унутрашње конфликте, а њихове политичке елите различите тежње и очекивања. Осим тога, приликом одабира изборног система мора се имати у виду шта се њиме жели постићи. Тек када се све чињенице сагледају и појединачно и обједињено, а затим анализира и њихов међусобни утицај, може се понудити решење које ће на најбољи начин довести до жељеног циља.

Уколико је реч о друштвима у којима је традиционално укореена подела на две политичке опције, као што је случај са Великом Британијом, о друштвима у којима „једна партија не злоупотребљава већину и води рачуна о снази, стремљењима и погледима опозиције“, [32] већински систем може добро да функционише. Међутим, „супротно претпоставци да већински систем ствара биполарно друштво, у ствари, биполарно друштво

[32] Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд 1993. стр. 123

ствара већински систем“,^[33] каже Алмонд. И заиста, да у Великој Британији не постоји тако традиционална и вишевековна подела на левицу и десницу, где генерације и генерације једне породице гласају за једну или другу страну, питање је да ли би изборни систем довео до бипартизма.

Другу групу би чинила друштва у којима постоји више група и различитих интереса, супротстављених једни другима. У таквим друштвима не треба ни тежити свођењу свих разлика на само две могућности, јер би се тако вештачки створила слика о монолитности која не би одговарала стварном стању ствари. Таквим друштвима би требало да је „више стало до коалиционих, споразумних влада и до компромисних решења, која стварају мир и слободу у народу и која су утолико боља и слободнија, уколико је више група учествовало у изradi, изгласавању и спровођењу ових решења“.^[34] Овај циљ би се боље и лакше постигао преко пропорционалног изборног система. Прихватање одређене концепције политичког система од стране политичких елита једног друштва такође може да утиче на избор једног или другог изборног система. Залагање за јаку и стабилну владу и њену битнију улогу у држави најчешће је праћено залагањем за већински систем. Уколико се основни смисао представничког тела види у верном одсликавању расположења бирача и репрезентовању што ширег спектра политичких чинилаца, предност се даје пропорционалном систему. Заговорници активније улоге парламента, која би подразумевала и активну

[33] G. Almond, у: Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 123.

[34] Л. Марковић, у: Вучина Васовић, Владимир Гоати, *Избори и изборни системи*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993, стр. 123.

контролу над владом, обично би били наклоњенији већинском моделу изборног система. Међутим, треба имати у виду и чињеницу да су овде представљени само основни, „чисти“ модели већинског и пропорционалног изборног система. Такви модели носе и одређене недостатке. Део тих недостатака могуће је одстранити комбиновањем ова два модела. У том случају се један од ова два система узима за основни, а одређеним решењима карактеристичним за други модел изборног система покушавају се елиминисати или барем свести на мању меру одређене негативне појаве. Тако на пример, у једном типу пропорционалног система бирачу се даје могућност да гласа и за кандидата са листе. Странка добија мандате у складу са освојеним процентом гласова, али се одузима ексклузивно право страначким руководством да одређују посланике, већ странку представљају они кандидати за које се определила већина бирача. Такође, ови недостаци покушавају се уклонити и истовременом применом оба система, где се одређен број посланика бира на пропорционалним изборима, а одређен на већинским. Све то показује да идеалног решења нема. Који год изборни систем да се примени, из неког аспекта биће основа за критику. На законодавцу је да добро промисли шта је оно што изборним системом жели да постигне. Различита раздобља носе и различите захтеве, па се у складу с њима треба и понашати. Некада је приоритет стабилност владе, а некада стабилност друштва и државе, а ти приоритети могу, али и не морају, да буду међусобно компатибилни. У сваком случају, може се рећи да је прихватљиво свако опредељење које је засновано на реалном сагледавању стања у друштву и усмерено ка успостављању одређене стабилности, а у складу је с демократским принципима и решењима. Уколико се законодавац пак определи за одређени модел да би њиме остварио интерес или

нанео штету некој политичкој организацији, онда би се такав приступ тешко могао назвати прихватљивим, јер би послужио као средство за остваривање политичке манипулације, а не као средство којим се исказује воља народа.

Извори

Књиге

Васовић, Вучина, Гоати, Владимир, *Избори и изборни сисѐми*, ИБН Центар, Радничка штампа, Београд, 1993.

Гоати, Владимир, *Полиѝичке ѝарѝије и избори у демокрайском ѝорейку*, Центар за слободне изборе и демократију, Београд, 2001.

Јовановић, Н. Милан, *Изборни сисѐми ѝосѝкомунисѝичких држава*, Службени лист СЦГ, Факултет политичких наука, Институт за политичке студије, Београд, 2004

Пајванчић, Маријана, *Речник основних ѝојмова и ѝермина о изборима*, Центар за слободне изборе и демократију, Београд, 2001

Електронски

Нова срѝска ѝолийичка мисао, <http://www.nspm.org.yu/>

Центар за слободне изборе и демократију, <http://www.cesid.org.yu/>

